Písomné dedičstvo, jazyk a kultúrna pamäť v slovanskom svete

Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie *Jazyk, písomníctvo a kultúrna pamäť: od tradície k súčasnosti,* ktorá sa uskutočnila v dňoch 26. - 27. novembra 2026 na Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, predstavuje výsledok riešenia projektu APVV-22-0088 *Čo skrývajú slovenské archívy? Duchovné dedičstvo Východu na Západe*. Poskytuje súhrn pohľadov o aktuálnych výskumoch písomnej tradície v kontexte medzislovanských kultúrnych vzťahov.

Knižnú publikáciu otvára príspevok Petra Žeňucha zameraný na cyrilské písomné dedičstvo karpatského priestoru. V štúdii *Duchovné dedičstvo slovanského Východu na Západe: cyrilské pamiatky z východného Slovenska* približuje literárnu tradíciu spätú s historickou Mukačevskou eparchiou a poukazuje na jej význam pre poznanie duchovných a kultúrnych dejín východného Slovenska. Cyrilské písomnosti predstavuje ako pramene, ktoré umožňujú sledovať vzťah medzi ľudovým a liturgickým jazykom (cirkevnou slovančinou) v prostredí charakterizovanom byzantsko-slovanskou tradíciou.

Na význam dokumentácie historických prameňov poukazuje príspevok Svetlany Žeňuchovej Šašeriny, v ktorom sa autorka venuje cyrilským rukopisným pamiatkam uloženým v rukopisnom archíve Štátneho archívu v Prešove – Nižnej Šebastovej. Archívne fondy a rukopisné zbierky predstavujú nevyčerpateľný zdroj pre nové zistenia, ktoré sa týkajú nielen proveniencie skúmaných pamiatok, ale aj ich funkcie v kontexte náboženskej praxe a ich úlohy v širších interkultúrnych súvislostiach.

Osobitnú kapitolu vo vývine písomnej kultúry predstavuje vzťah medzi rukopisnou a tlačenou knihou. Štúdia Jerzyho Ostapczuka prináša výsledky výskumu textových prvkov starých tlačených cyrilských východoslovanských Tetraevanjelií a ich previazanosť s rukopisnými predlohami. Poukazuje na to, že prenos textu do tlačenej podoby nebol iba reprodukovaním predlohy. Vydavateľské prostredia do veľkej miery vplývali na štandardizáciu textov a ich ďalšie šírenie.

Natalia Syrotyns'ka a Taras Dubrovnyj venujú pozornosť Počajevskému *Bohohlasníku* z roku 1790(1), ktorý predstavujú v súvislosti s vývinom ukrajinskej duchovnej piesne. Zbierka duchovných piesní dokumentuje stretávanie sa rozmanitých duchovno-kultúrnych podnetov z byzantského i latinského konfesionálneho prostredia. Na Počajevskom Bohohlasníku sa potvrdzuje, že paraliturgická pieseň predstavovala významnú súčasť kultúrno-konfesionálnej komunikácie.

Mnohovrstevnosť chorvátskej hlaholskej literatúry predstavuje Vesna Badurina Stipčević, ktorá sa vo svojom príspevku zaoberá chorvátsko-hlaholskými ha-

giografickými textami. Sleduje v nich najmä spätosť týchto textov s grécko-slovanským, latinským, talianskym a českým literárnym prostredím. Zdôrazňuje tak, že hagiografická literatúra neustále sprostredkúva nielen príbehy o svätcoch, ale aj náboženské predstavy, hodnotové koncepty a kultúrnu pamäť.

Aj ďalšie príspevky rozširujú pohľad na písomnú kultúru o teologické, symbolické a pedagogické súvislosti. Elena V. Beľakova sa venuje pamiatkam cirkevného práva a problému kresťanského humanizmu. Približuje význam starých právnych zbierok textov, v ktorých sa stretávajú predstavy o milosrdenstve, filantropii a ochrane človeka s prísnejšími normatívnymi ustanoveniami byzantského právneho dedičstva. Na základe ich analýzy E. V. Beľakova uvažuje o napätí medzi ideálmi kresťanskej etiky, právnymi normami a historicky premenlivým vzťahom k jednotlivcovi i k cudzím skupinám obyvateľstva.

Dôležitú zložku dejín písomnej tradície predstavuje vývin spôsobov interpretácie literárnych textov v závislosti od terminológie. Aleksandr Kraveckij a Aleksandra Pletneva preto skúmajú katechizmy osemnásteho storočia ako prameňe formovania ruského literárneho jazyka. Pri porovnávani textov Feofana Prokopoviča, Platona (Levšina) a Gavriila (Petrova) odhaľujú rozmanité riešenia vzťahu medzi tradičnými cirkevnoslovanskými prvkami v texte a rozvíjajúcimi sa podobami ruského literárneho jazyka. Poukazujú na skutočnosť, že práve náboženská výchova významne ovplyvňovala aj výber zrozumiteľných jazykových prostriedkov.

Na túto problematiku nadväzuje štúdia Galiny S. Barankovovej, ktorá približuje názory G. A. Iljinského na dejiny ruského jazyka na základe jeho práce, ktorá ostala v rukopisnej podobe. Štúdia zároveň poukazuje na dobové predstavy o jednote východoslovanských jazykov, ich historickom a kultúrnom vývine. V štúdii sa zároveň otvárajú otázky dejín slavistického bádania, jeho terminológie a spôsobov, akými sa v jednotlivých obdobiach interpretovali jazykové vzťahy medzi slovanskými spoločenstvami. Práve práca s dosiaľ nepublikovanými prameňmi umožňuje doplniť obraz o východiskách a počiatočnom vývine slavistickej vednej disciplíny.

Otázka odovzdávania poznania stala centrom záujmu aj v príspevku Eriky Brtáňovej o cyrilo-metodskom odkaze v časopise *Kazateľňa*. Analýza kázní z konca devätnásteho a začiatku dvadsiateho storočia približuje spôsoby, akými sa vnímanie svätých Cyrila a Metoda začleňovalo do náboženskej a kultúrnej pamäti slovenského prostredia. Hovorené a publikované slovo kázne predstavuje ako prostriedok sprostredkúvania historického povedomia a nástroj formovania mravných, vzdelávacích a spoločenských predstáv.

Osobitný pohľad na vzťah textu, poznania a vzdelávania prináša Eva Maria Hrdinová v štúdii o polysémii pojmu „hra“ u Jana Amosa Komenského. Rozbor sémantických súvislostí tohto pojmu v pedagogickom a teologickom kontexte upozorňuje na jeho významovú šírku. Hru autorka štúdie nechápe iba ako doplnkovú vyučovaciu metódu, ale ako komplexný jav, ktorý zahŕňa intelektuálne

a detské, ale najmä vzdelávacie aktivity. Historické chápanie pojmu hra tak vytvára priestor na porovnanie starších koncepcií s jeho súčasnými interpretáciami.

Tatjana Ilijevova skúma antonomáziu ako možný spôsob pomenovania časti literonymov v najstaršej slovanskej abecednej tradícii. V centre jej záujmu stojí vzťah medzi názvami písmen, teologickou a symbolickou interpretáciou abecedných akrostichov. Podobne aj Inna Dimitrovova analyzuje grafické a teologické stvárnenie posvätného mena Ježiš v raných hlaholských rukopisoch evanjelií. Obidve štúdie poukazujú najmä na to, že grafická podoba písma a jeho jednotlivých prvkov môže niesť aj významy presahujúce úlohu písma ako nástroja na zaznamenávanie jazyka. Písmo v tomto kontexte vystupuje preto ako nositeľ symbolických a náboženských predstáv, ktorých interpretácia si vyžaduje spojenie filologickej anylázy s teologickým myslením.

Súčasnú podobu odovzdávania poznatkov o najstarších slovanských kultúrnych tradíciách približuje štúdia Patrika Lekeša a Dominika Vanča venovaná vyučovaniu staroslovienčiny vo vysokoškolskom prostredí na Slovensku. Autori poukazujú na možnosti prepájania odbornej prípravy budúcich učiteľov s tvorivými vzdelávacími aktivitami určenými žiakom základných škôl. Hlaholika, starý cirkevný jazyk a cyrilo-metodská tradícia sa v tomto prípade stávajú predmetom učenia, ktoré využíva prvky hry na riešenie problémov, argumentáciu a kritické myslenie. Poukazuje tak na to, ako možno historické jazykové a kultúrne dedičstvo sprostredkovať súčasným generáciám prostredníctvom aktuálnych pedagogických prístupov.

V tomto zmysle možno publikáciu vnímať ako príspevok k pokračujúcemu dialógu medzi historickým dedičstvom, súčasným vedeckým poznaním a jeho pedagogickým využitím. Skúmanie starších textov preto neznamená iba návrat k minulosti, ale predovšetkým je to rozširovanie možností, ako porozumieť jazykovému a kultúrnemu vývinu a diverzite slovanskej kultúry.

editorka